

“ВЕЛИКА ЛОГІКА ВЧИНКУ” ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ ЯК УТВЕРДЖЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ*

Вадим ВАСЮТИНСЬКИЙ

Copyright © 2011

Навряд чи можна приписати Володимирові Роменцеві надмірну увагу до міжособово-колективних характеристик поставання та функціонування психічного. В обстоюваній ним *канонічній психології* виразно аналізується індивідуальне буття людини (як це й було здебільшого притаманно класичним психологічним теоріям, авторів яких менше цікавило те, що відбувається *поза* людською душею). Водночас В. Роменець визнає і багатовимірність, і безмір людської психіки, залишаючи вказівки-натяки на можливість якихось додаткових інтерпретацій її природи: “...той факт, що, перебуваючи у стані своєї свободи волі, людина усвідомлює жах і намагається будь-що перебороти її, свідчить про те, що *є щось таке (що саме?)* (виділення моє. – В.В.), що виявляється у цей момент усвідомленням свободи волі й що скеровує її до визначення мети життєдіяльності” [5, с. 586]. Це “щось”, очевидно, є те, що охоплює “*Велика Логіка Вчинку*”, предмет якої “передбачає ситуацію конкретно-загальну, що характеризується цілісністю всіх її окремих моментів” і що “за своїм змістом охоплює всі вчинки світу й кожному з них дає належну оцінку” [5, с. 534].

Що ж це за така гігантська логічна потуга, котра спроможна обійняти й оцінити “всі вчинки світу”? Яка логіка і якого вчинку має стати “Великою”? Малоімовірно, щоб це була логіка вчинку конкретно-індивідуального, учинку однієї, навіть найрозвиненішої, особистості. Радше видається, що в цьому “що саме?” може (чи має?) відобразитися сутнісний вплив колективно-феноменологічних змістів на індивідуальну суб’єктність.

Серед інших можливих чинників психічної активності особистості саме колективна фено-

менологія людського співбуття вирізняється потенційною здатністю “скеровувати людину до визначення мети життєдіяльності”. І хоч би якою очевидною для нас була своєрідна первинність індивідуальних суб’єктів щодо суб’єктності колективної, не варто заперечувати наявності такої собі зовнішньої сили, що “скеровує” особу (й особистість), якщо не мотивує її безпосередньо, то найістотнішим чином опосередковує інтрасуб’єктні та внутрішньоособистісні мотиваційні процеси. Найпершою передумовою виникнення такої сили є *міжособова взаємодія*, до якої має бути долучено суб’єкта, аби він постав перед нею, зазнав її впливів [див. детально 3].

Результатом спроби з’ясувати параметри, за якими найістотніше диференціюються погляди сучасних українських психологів на суть і зміст міжособової взаємодії, стало визначення трьох основних. Перший виводиться із традиційного підходу до взаємодії чи до розуміння окремих індивідів, які контактують між собою, або до обґрунтування заздалегідь наявної соціетальної структури, яка “втягує” особу у свій часопростір; і тут концепція Володимира Роменця тяжіє до індивідуального полюса. Другий параметр ґрунтується на структурно-функціональних співвідношеннях; із цих позицій бачення людської психіки В.А. Роменцем є радше “функціональним”. Третій параметр стосується інтересу чи то до особистісних, чи то до суб’єктних властивостей, які уречальнюють зміст будь-якої людської взаємодії: у парадигмі академіка Роменця обстоюються властивості суб’єктні [3].

Попри таку виразну індивідуалістськи-суб’єктивістську спрямованість поглядів у вчинковій концепції В. Роменця, можна знайти

* Стаття підготовлена на матеріалах авторської публікації [2].

більш чи менш прямі підтвердження сформульованих нами на основі узагальнення низки теоретичних та емпіричних досліджень принципів інтеракційно-феноменологічного бачення психологічних джерел колективної суб'єктності.

Перший – це принцип *інтеракційності*: колективна суб'єктність можлива лише як продукт інтерсуб'єктної взаємодії, у процесі якої відбуваються взаємна суб'єктна актуалізація учасників і задіяння їхніх індивідуальних суб'єктностей. Головним результатом такої взаємодії стає обопільне суб'єктне зумовлення, проникнення у внутрішній світ один одного. В. Роменець наголошував на індивідуальній замкненості кожної особистості (“суб'єктивності безпосередньо не перетинаються”), що спричиняє “драматизм буття”, і називав її вадою такого, суто індивідуального, буття. Саме через такий драматизм постає потреба (творчої) комунікації між людьми, у якій реалізується органічний зв'язок екзистенційної та інтерперсональної комунікацій: обмежені буттєвою роздільністю особистості опосередковуються і комунікують під час учинкового перетворення світу. Індивідуальна обмеженість формату людського існування примушує особу вдаватися до акцій екзистенційного розширення – охопити, долучити до своєї орбіти інші існування. Відтак обмеженість особистості стає засадою її соціальної природи [4, с. 390–391].

Вочевидь комунікація розуміється набагато ширше, порівняно з усталеним натепер у вітчизняній соціальній психології змістом, який уклала у це поняття Г. Андреева [1, с. 84–100]. Комунікація – не тільки обмін інформацією, інакше-бо вона не могла б стати екзистенційною. Це – істотно глибший і значущіший процес, і навіть не процес, а стан суголосно-взаємодіяльного перебування людності у світі. Тому й уможлиблюється у такій комунікації-взаємодії особистісне самоствердження як вираження загального сенсу вчинку в єдності його індивідуального і соціального моментів [4, с. 394], тому й пов'язується вчинок із моральною активністю, з етичним зв'язком з іншими людьми [5, с. 532].

Водночас В. Роменець виставляє доволі виразні обмеження на шляху надмірного інтеракційного заглиблення в трактуванні людської психіки. Він розглядає людську суб'єктивність як лише потенційну буттєву опору для іншого існування, називає суб'єктивність іншої особи “первісно аморфною”, невиразною, такою, що не становить проблеми

для вчинку і не чинить йому опору. Порівняно із цією аморфною суб'єктивністю “навіть чужий речово-предметний світ об'єктивності, що важко піддається освоєнню, дає більше підстав для утвердження індивідуальності” [4, с. 396]. Виходить, отже, що людині протистоїть радше матеріальний світ, до якого інші особи належать як його складові, а соціальність (міжособовість) береться з певної доконечності – із “драматизму” надміру індивідуалізованого буття.

Другий принцип полягає у *символічному опосередкуванні*, символічній трансформації дійсності, яка для кожного окремого суб'єкта постає в індивідуалізованому варіанті світобачення. Відтак у взаємодії з іншими людьми суб'єкт оперує тільки тими характеристиками дійсності, якими він володіє, здебільшого навіть не здогадуючись про їхнє неповторно-своєрідне змістове наповнення. Так, інтерпретуючи вчинок як спосіб особистісного існування у світі, у якому виявляється активна творча взаємодія людини і світу, В. Роменець зазначав, що в особистість органічно входять її відношення та зв'язки зі світом, із предметами, явищами, подіями, причому входять опосередковано – через суспільне життя [4, с. 384–385]. Отже, з одного боку, людина взаємодіє зі світом ніби “на рівних”, тобто як автономний суб'єкт, а з другого – її відношення зі світом (через які, на основі яких, завдяки яким лише й можлива така взаємодія) мають соціальне підґрунтя.

У цьому зв'язку належить звернути увагу на ще одну важливу для вчинкової психології *категорію ситуації*. Ситуація розглядається як перший момент вчинку, як певна сукупність подій, що ніби насуваються на людину з матеріального світу. Але власне “психологічна картина звернення вчинку починається з надання значення феноменам матеріального світу” [4, с. 387], та й сама ситуація “з'являється разом із появою значень” [5, с. 541]. Інша річ, що первісне джерело значень, якими має диспонувати людський індивід, залишається поза сприйняттям. Хіба що коли трактувати значення як одне з можливих відношень особистості до світу, то треба було б визнати його незаперечно соціальне походження.

Символічне опосередкування дійсності відбувається на різних рівнях її освоєння. Зокрема, описуючи психологічний зміст видатних та героїчних учинків, В. Роменець наполягає на їхньому громадянському сенсі. У само-

пожертві, героїчному вчинку особа здійснює найвищу комунікацію з людством, а соціально-психологічною базою видатних учинків є згуртованість [5, с. 539–540], що править за важливу передумову індивідуальної активності, яка вельми опосередковано, але дієво мотивує поведінку. І ця передумова має чітку соціально-символічну (і водночас колективно-феноменологічну) природу, адже йдеться не про фізичну щільність взаємно розташованих у часопросторі персон, а про суб'єктивно близькі проєкції психічної, ментальної, ідеологічної та інших організованостей.

Одночасно суто феноменологічне бачення згуртованості як вияву колективної суб'єктивності містить небезпеку надмірного занурення в суб'єктивно зорієнтовані модуси її існування, втрати об'єктивних критеріїв оцінки змісту. Уникнути такого становища допомагає третій принцип – *об'єктного втілення*, що найбільшою мірою реалізовується у явищах двох типів – об'єктах матеріальної культури та формах стереотипно-ритуальної поведінки. Їх об'єднує те, що в них закодовано соціально вироблені та визнані сенси і значення, котрі виникли протягом більш чи менш тривалого періоду соціальної трансформації інтерсуб'єктивної взаємодії.

Особистісна суб'єктивність прагне розширити своє існування до рамок усього матеріального світу, охопити його, злитися з ним. Відношення між особистістю і цим світом організується у вчинку як комунікативному акті. Такий учинок об'єднує людей і світ шляхом взаємних комунікацій окремих особистостей на основі “матеріального світу” [4, с. 384–386, 391]. Зауважимо, що на певному етапі міркувань про відношення між людиною і світом В. Роменець узяв слова “матеріальний світ” у лапки. Чому? Чим же цей світ відрізняється від світу без лапок? Мабуть, у цьому разі йдеться про об'єднання через комунікацію, коли світ вочевидь постає як продукт його спільного “охоплення”, результат приписування йому властивостей, вироблених і пізнаних завдяки комунікативним обмінам між учасниками взаємодії. Відтак такий світ вже не є цілком матеріальним, а стає “матеріальним” умовно.

Так само й окремий предмет (“предмет-ціль”, за В. Роменцем) із самодостатнього утворення стає для людини засобом комунікації з іншими предметами, індивідами, особистостями. Він розкриває міжособистісні відношення, є їх представником [4, с. 389]. А

хіба це можливо без взаємного визнання певних значень і властивостей, яких об'єктивно немає у предметі, але яких він набуває завдяки тому, що в ньому у специфічний спосіб утілюються абстрактно-символічні результати міжособових взаємин.

Подібно й ситуація стає вищим рівнем “єдності динамізму середовища і людських пристрастей”. З одного боку, її формування відображає активність людського індивіда, вона є “розгорненою проєкцією людських пристрастей”, а з другого – виявляється “найбільш об'єктивною основою мотивації” [5, с. 542–544]. Середовище чітко тримає людину у своїх психологічних (для неї) обіймах, а водночас завдяки їй і стає, власне, доквіллям. Людина встановлює і розриває зв'язки з ним, що становить психологічну основу вчинку. Зумовлена мотивацією суперечлива природа вчинку спонукає її шукати шляхи подолання вчинкової амбівалентності, і вона знаходить найкращий спосіб цього в колективно вироблених звичаях, ритуалах, етичних правилах [5, с. 535–536]. Такі колективні процеси не можуть бути короточасними, швидкоминучими, а самі набувають значення істотних середовищних характеристик, у яких наявний перебіг індивідуального людського повсякдення.

Інтерсуб'єктивна взаємодія, перебуваючи у підґрунті символічного опосередкування дійсності, її колективно-феноменологічного відображення та об'єктивації, зумовлює поставання спільного інтерсуб'єктивного часопростору, що набуває для кожної окремої особи вагомості та значення об'єктивного чинника. Звідси походить обґрунтування четвертого принципу – *інтерсуб'єктивності*, що означає утворення ширшої, ніж просто стосунки між людьми, соціальної системи, яка виявляється адекватною утіленням надіндивідуального простору взаємодії. Взаємини між двома (чи й багатьма) суб'єктами завжди долучено до більш широкої мережі людських стосунків. Ж.-П. Сартр писав: Я маю прийняти себе як сприйнятого третім, як інтегральну частину “вони”. І це “вони”, прийняте суб'єктивністю як її значення-для-іншого, стає “ми” [6, с. 578–579].

У певному розумінні ототожнюючи, підкреслюючи аналогічність взаємодії особи з іншими людьми і з матеріальними предметами, В. Роменець водночас визнавав істотну непізнаність міжособових подій. Він називав “*ноуменальний канал інтерперсонального зв'язку*” поки що відкритим питанням психо-

логічної науки. Натомість писав, що особистісний світ безпосередньо відкриває ноумен своїм екзистенційним розтином. Усувається ідея незбагненої потойбічної сутності, адже такий ноумен весь посеїбичний – він у всьому багатоманітті світу. Особистості не тільки перехрещуються, а й зливаються воедино. Форми вчинкового ладу іншої суб'єктивності феноменологічно допомагають виявити, упізнати, закарбувати в душі іншу суб'єктивність [4, с. 391].

Унаслідок комунікації виникає соціальна спільність, єднання всередині неї. Цим досягається освоєння світу і найбільш ґрунтовне самоствердження особистості в ньому на основі утворення спільності з іншими індивідами [4, с. 394–395]. Постанова такої спільності символізує принципово інакший характер довкілля стосовно людини: вона таки виявляється частиною соціетального (інтерсуб'єктивного) цілого, хоча суб'єктивно видається самій собі вельми незалежним джерелом власних потреб і дій. Соціальна опосередкованість індивідуального світобачення є надто абстрактною, аби людина вільно й безпосередньо відчувала чи усвідомлювала її впливи на себе.

Символічне опосередкування дійсності в контексті інтерсуб'єктивної взаємодії дає підстави для формулювання ще одного – у контексті нашого підходу визначального – принципу *колективної феноменологічності*. Цей принцип насамперед реалізовується у творенні спільної дійсності, яка не є (та й не може бути) ні дійсністю “об'єктивною”, ні сумою дійсностей індивідуальних, а становить якісно нове утворення – символічний продукт взаємодії.

Докладно обґрунтовуючи моральну детермінацію поведінки [5, с. 582–584], В. Роменець зазначає, що вчинок – це моральна творчість, яку, проте, важко здійснювати, тому що над людиною тяжіють “привиди чужої думки, натовпу, права різних форм залежності та відчуження” [5, с. 584]. Тому моральна творчість не є цілком вільною і нічим не обмеженою. Її джерела та спрямівні критерії беруться з оточення, із контексту взаємодії зі значущими іншими, що й постають перед людиною у вигляді “привидів”. У результаті особа приречена на “різні форми залежності та відчуження”, через які долучається до суспільства, входить у його живу людську тканину. Процес її усупільнення психологічно інтенсифікується й увиразнюється завдяки досягненню катарсису, головню з допомогою і

через учинок, коли “людина здійснює поглиблену консолідацію з навколишніми”, адже катарсис – це “зведення учинку до якогось загального знаменника, що приносить почуття завершеності” [5, с. 590]. Людина, бодай тимчасово, ніби досягає єднання із чимось дуже важливим та істотним, сутнісним, із тим “щось”, що міститься поза нею, але є не потойбічним, а посеїбичним – з одного боку, близьким і відчутним, а з другого – нескінченно віддаленим і могутнім.

“Катарсис є очищенням від детерміністичної заплутаності”, – зауважував В. Роменець. Учинок очищується від ситуації і від мотивації, і “тоді й сама дія стає катарсисною, звільненою. Настає справжня етична й онтологічна свобода вчинку” [5, с. 591]. Хочеться, утім, додати, що така “очищувальна” поведінка спричинюється чинниками іншого рівня – колективно-феноменологічного, на якому й досягається сутнісне виправдання вчинку, дається йому остаточна рефлексивна оцінка.

Ось так, вбираючи у себе всі вчинки світу, “людство переживає свій єдиний одвічний вчинок – своє духовне формування” [5, с. 534], постає як цілісний колективно-феноменологічний суб'єкт творення себе як достеменно найдосконалішої дійсності.

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект-Пресс, 2001.

2. Васютинський В.О. Колективна феноменологія: “що саме” є за “Великою Логікою Вчинку” Володимира Роменця? // Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки: Матер. Всеукр. н.-пр. конф. “Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність”. – К.: Либідь, 2006. – С. 43–49.

3. Васютинський В.О. Міжособова взаємодія в концепціях сучасних українських психологів // Соціо-гуманітарні проблеми людини: Вісник. – № 1. – Львів: Ліга-Прес, 2005. – С. 101–106.

4. Роменець В.А. Вчинок і світ людини // Основи психології / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Либідь, 1993. – С. 383–402.

5. Роменець В.А. Пропедевтика психологічної теорії вчинку // Історія психології XIX – початку XX століття. – К.: Вища шк., 1995. – С. 531–594.

6. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології. – К.: Основи, 2001. – 850 с.

АНОТАЦІЯ

Васютинський Вадим Олександрович.
“Велика Логіка Вчинку” Володимира Роменця як утвердження колективної феноменології.

Канонічна психологія вчинку Володимира Роменця інтерпретується в аналітичному форматі колективно-феноменологічних пояснень сутності людської психіки.

Ідеї про психологічну структуру вчинку, єдність середовища і людських пристрастей, екзистенційну та інтерперсональну комунікації, етичний зв'язок з іншими людьми, соціальну спільність, громадянський сенс учинків, етичну та онтологічну виміри свободи вчинку покладено в основу формулювання принципів інтеракційно-феноменологічного бачення психологічних джерел колективної суб'єктності.

Ключові слова: В.А. Роменець, канонічна психологія, Велика Логіка Вчинку, міжособова взаємодія, символічне опосередкування, інтерсуб'єктивність, колективна феноменологія.

АННОТАЦІЯ

Васютинский Вадим Александрович.

“Большая Логика Поступка” Владимира Роменца как утверждение коллективной феноменологии.

Каноническая психология поступка Владимира Роменца интерпретируется в аналитическом формате коллективно-феноменологических объяснений сущности человеческой психики. Идеи о психологической структуре поступка, о единстве среды и человеческих страстей, экзистенциальной и интерперсональной коммуникации, этической связи с другими людьми, о социальной общности, гражданском смысле поступков, об этическом и онтологическом измерении свободы поступка положены в основание формулирования принципов интеракционно-феноменологи-

ческого видения психологических источников коллективной субъектности.

Ключевые слова: В.А. Роменец, каноническая психология, Большая Логика Поступка, межперсональное взаимодействие, символическое опосредование, интерсубъективность, коллективная феноменология.

ANNOTATION

Vasiutynskiy Vadym.

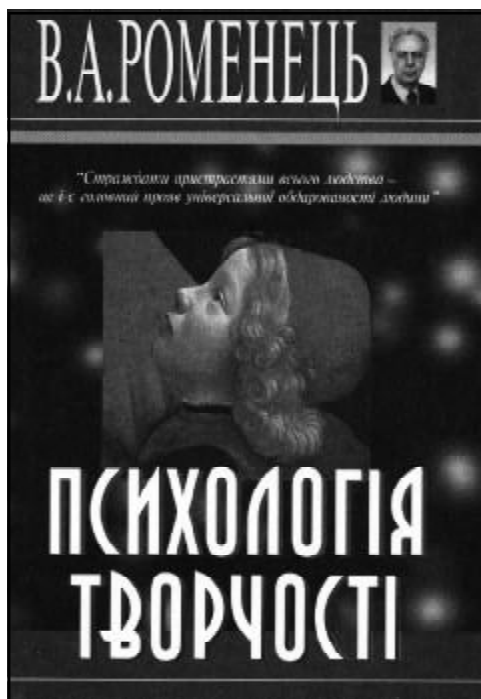
“Great Logic of Act” of Volodymyr Romenets as Declaration of Collective Phenomenology.

Volodymyr Romenets's canonic psychology of act is interpreted in the analytical format of collective-phenomenological explanations of the essence of human psychic. The ideas about psychological structure of act, unity of surrounding and human passions, existence and interpersonal communication, ethic connection with other people, social unanimity, and sense of acts, ethic and ontological dimensions of freedom of act make the basis for the formulation of principles interaction-phenomenological vision of psychological sources of collective subjectivity.

Key words: V.Romenets, canonic psychology, Great Logic of Act, interpersonal interaction, symbolic mediation, inter-subjectivity, collective phenomenology.

Надійшла до редакції 07.02.2011.

КНИГИ В.А. РОМЕНЦЯ

Роменець В.А.

Психологія творчості: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. — К.: Либідь, 2001. — 288 с.

У посібнику розглядаються ключові питання психології творчості, формування та виявлення творчих здібностей людини на різних етапах її шляху до особистісної зрілості. З'ясовується структура творчого процесу, опрацьовується поняттєво-категоріальний апарат дослідження творчості. Вперше публікуються матеріали з архіву вченого, які є художньою ілюстрацією до теоретичних узагальнень.

Для студентів, викладачів, науковців, усіх, хто цікавиться проблемами психології.